

KÜLPOLITIKA

A MAGYAR KÜLÜGYI INTÉZET ELMÉLETI-POLITIKAI FOLYÓIRATA
IX. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

TARTALOM

- IZIKNÉ HEDRI GABRIELLA: A kelet—nyugati gazdasági kapcsolatok teherbíró képességéről 3
BALÁZS JÓZSEF: Ellentétek az atlanti szövetségen belül a nyolcvanas évek elején 18
SZIRTES I. JÁNOS: Ausztria keleti politikája 34
KIRÁLY JÁNOS: Konfliktusok, területi viták Latin-Amerikában 47

SZEMLE

- ACZÉL ENDRE: Vázlat a „thatcherizmus”-ról 66
CSEH ISTVÁN: A Palme-jelentés és a Bahr-javaslat európai biztonsági vonatkozásai 80
KOLOS MIKLÓS: Lengyel testvérlapunk, a Sprawy Międzynarodowe 91

DOKUMENTUMOK

- Magyar külpolitikai állásfoglalások hivatalos látogatások, két- és több oldalú találkozók és egyéb események alkalmából (1982. április—szeptember) 97

KÖNYVEKRŐL

- HORÁNYI B. LÁSZLÓ: Katonai szerezposztás Ázsiában (Szerb István) 130
A kisebbségek helyzete és az ENSZ (Egy szlovéniai tudományos tanácskozás anyagát tartalmazó tanulmánygyűjtemény a nemzetiségi kérdésről) (Joó Rudolf) 132
K. L. ZSIGNYA: Békeszerződések előkészítése és megkötése Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával a második világháború után (Fülöp Mihály) 135
Az európai biztonság a nyolcvanas években (Gazdag Ferenc) 141
LARRY W. BOWMAN—IAN CLARK (szerk.): Az Indiai-óceán a világpolitikában (Barbi Balázs) 145
A Külpolitika 1982. évi tartalommutatója 149
Idegen nyelvű tartalomjegyzék
A tanulmányok orosz és angol nyelvű tartalmi kivonata

KÜLPOLITIKA

Főszerkesztő: Dr. Bognár Gyula

Főszerkesztő-helyettes: Nyárádi Róbert

Kiadja: a Lapkiadó Vállalat, 1906 Bp. VII., Lenin krt. 9–11. Pf. 223.

Felelős kiadó: Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik: évente ötször

INDEX: 25 469

82.1622 Athenaeum Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Szlávik András vezérigazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlap Irodánál

(postacím: 1900 Budapest V., József nádor tér 1.)

közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj egy évre: 120 Ft

Példányenkénti ára: 24 Ft

tiszteletben tartják – írja Gruic. Néhol azonban meg nem engedhető eltérés, illetve gondatlanság is van, amely ezt akadályozza. Így történhetett – ha ritkán is –, hogy a gyűlések határozatait, illetve a formanyomtatványokat horvát-szerb nyelven nyomtatják ki, de a nemzetiségi nyelvén nem. Vagy hogy egyes bíróságokon és intézményekben nincs elegendő megfelelő szakember (tolmács, fordító stb.), akik ismerik a nemzetek és nemzetiségek nyelvét és az anyanyelv használatára vonatkozó alkotmányos jogokat.”

Az oktatási rendszer a mindenkori nemzetiségi politika döntő ismérve. Bár Horvátországban, mint egész Jugoszláviában, sokat tettek a nemzetiségi oktatásügyért, számos megoldandó feladat maradt még ezen a területen. Egyenetlenség és eltérés mutatkozik például a nemzetiségi tanulóknak a nevelési és oktatási rendszerbe való bekapcsolódásában. Így egyes nemzetiségek, pl. az olasz, igen fejlett képzési rendszerrel és intézményekkel rendelkezik. Jóllehet a nemzetiségek számát tekintve ez a nemzetiség Horvátországban a harmadik helyen áll, a tanulók bevonása, az óvodák száma (14 az összes 22-ből), az általános iskolai tagozatok száma (94 az összes 191-ből) és a tanárok száma (249 az összes 465-ből) tekintetében az első helyet foglalja el. „Más nemzetiségeknél a képzés néhány formájának fejlettsége nem kielégítő, még ha a helyzet évről évre, nem egyenlő mértékben javul is” – állapítja meg a szerző, miután áttekintette a nemzetiségi gyermekekre eső iskola előtti intézmények számát: az olasz nemzetiség esetében 14, a magyaréban 6, a cseh és a ruszin esetében 1–1. Az általános iskolák anyanyelvi tagozatainak száma a felmérés idején a következő megoszlást mutatja: olasz 94, magyar 58, cseh 36, szlovák 3, a ruszinoknak és ukránoknak nincs nyelvi tagozatuk.

A jobbítás, fejlesztés szándékával kritikus hangvételű tanulmányában Gruic megjelöli azokat a területeket is (például a nemzetiségi nyelvű oktatási szakemberek létszámának növelése, a tankönyvkiadás korszerűsítése, a nemzetiségek tájékoztatásának tökéletesítése, fokozott bevonásuk a közéletbe stb.), amelyeken a továbblépést szükségesnek tartja.

A kötet szerkesztői, a konferencián elhangzott – a kisebbségi kérdést nemzetközi sokrétűségében, változatosságában bemutató – előadásokhoz és közleményekhez néhány dokumentumot is csatoltak; mindennek előtt a tanácskozás mottójával szolgáló, a

nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogairól szóló nyilatkozattervezetet. Hangsúlyozva, hogy tervezetről, további nemzetközi eszmecsereket igénylő vitaanyagról van szó, szellemének érzékeltetésére szükségesnek érezzük szövege két gondolatát kiemelni. Az első a kisebbségi kérdés helyes megoldásának az államok szilárdságához való hozzájárulását hangsúlyozza, a második ugyanennek az államközi kapcsolatok javításában betöltött szerepét húzza alá: „... a kisebbségek és tagjaik jogainak védelme és fejlesztése hozzájárul az általuk lakott országok politikai és társadalmi stabilitásához; ... a kisebbségek jogainak megvalósítása és állandó fejlesztése mint az általános társadalmi haladás és a demokratikus viszonyok fejlődésének összetevője, a maga módján a népek és országok közötti barátság és együttműködés erősítésének ügyét igyekszik szolgálni” – hangzik a két megállapítás. Elfogadásuk, miként a nyilatkozat egészének elfogadása is, kétségtelenül döntő elvi és politikai előrelépés lesz a kisebbségek jogainak nemzetközi szabályozásában.

Joó Rudolf

K. L. ZSIGNYA:

Békeszerződések előkészítése és megkötése Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával a második világháború után

(Podgotovka i zaklucsenyje mirnih dogovorov sz Bolgarije, Vengrije i Ruminyije poszle vtoroj mirovoj vojny) Nauka, Kisznyov, 1981. 233 l.

A három antifasiszta nagyhatalom (a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia) képviselőinek potsdami értekezletén a második világháborút lezáró európai békerendezés középpontjába természetesen a német kérdés került. A béke előkészítését a szövetséges nagyhatalmak azonban nem az akkor legnehezebbnek ígérkező kérdés megoldásával kezdték, hanem a náci Németország volt szövetségeseinek ügyével. A Hitler-ellenes koalíció együttműködése a háború utáni rendezésben ezen a területen sikeresnek bizonyult: 1946 végére végleges formát öltött az olasz, finn, román, bolgár és magyar békeszerződés szövege.

A szocialista országok történetírásából mindeddig hiányzott a béke előkészítése és a békekötés folyamatának nemzetközi összehasonlításon alapuló vizsgálata, bár egyes békeszerződésekről a szocialista országokban már jelentek meg könyvek és tanulmányok.

A román békéről *St. Lache-Gb. Tuțui*: România și Conferința de pace de la Paris din 1946 (Románia és a párizsi békeértekezlet 1946-ban) Cluj-Napoca, 1978., a bolgár békéről *T. Dobrijanov*: Overcoming Bulgaria's Isolation in Foreign Policy 1944–1947. (A bolgár külpolitikai elszigeteltség leküzdése 1944–1947) In Problems of the Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria. (235–260. l.) Szófia, 1970., a magyar békéről *Balogh Sándor*: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó, 1982. A békerendezést egységes, oszthatatlan, önálló folyamatként szemlélő diplomáciatörténeti monográfia megírására eddig csak K. L. Zsignya, a Moldáviai SZSZK Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézetének munkatársa vállalkozott.

A szerző a békerendezés egészéből kiemeli a román, a bolgár és a magyar békeszerződés előkészítését, mivel „egy időben”, „egy minta szerint” készültek, és alapjában véve a békeszerződések „végleges szövegei azonosak voltak” a háborús részvételükben mutatkozó különbségek és az említett országok sajátosságai ellenére (4. l.). A békeszerződések kidolgozásában a potsdami értekezleten, a londoni, moszkvai, párizsi és New York-i külügyminiszteri találkozáson, a párizsi békeértekezleten a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia diplomáciája játszotta a döntő szerepet. K. L. Zsignya szovjet, angol, amerikai és francia diplomáciai okmányok és széles körű nemzetközi szakirodalom feldolgozása alapján elemzi a szovjet és az angol-amerikai diplomáciai tevékenységet, az antifasiszta nagyhatalmak egymás közti viszonyának, a román, a bolgár és a magyar politika alakulását a béke-előkészítés során.

A szerző „A békerendezés és Délkelet-Európa politikai problémái” c. fejezetben rámutat arra a tényre, hogy a békecélok, a békerendezés elvei már a második világháború folyamán kialakultak. A szovjet kormány 1941 szeptemberében, majd 1943 novemberében, az előkészületben levő teheráni konferenciával kapcsolatban megfogalmazta békecéljait (25. l.). A Szovjetunió arra töre-

kedett, hogy Kelet-Európa ne válhasson újabb szovjetellenes támadás kiindulópontjává. A közép-délkelet-európai föderációs törekvéseket a felszabadítandó országok belügyeibe való beavatkozásnak, népeik beleegyezése nélkül létrehozandó mesterséges államcsoportoknak, a háború előtti szovjetellenes „cordon sanitaire” (egészségügyi övezet) politika felújításának tekintette. A Szovjetunió Kelet-Európa felszabadítását tűzte ki célul, elismerte az itteni népek jogát a nemzeti államok helyreállítására, a saját állami berendezkedésről való döntésre, előírnyozta a háborús bűnösök felelősségre vonását, az újabb agressziót kizáró nemzetközi rend felállítását és az európai népek hosszú távú politikai, gazdasági, kulturális együttműködését lehetővé tevő feltételek kialakítását.

Az antifasiszta nagyhatalmak a háború utáni Európáról kialakított elképzelési először a volt náci csatlós országok fegyverszüneti egyezményeinek kidolgozása során ütköztek egymással. A román (1944. szeptember 12.), a bolgár (1944. október 28.) és a magyar (1945. január 20.) fegyverszüneteket Moszkvában írták alá. Az angol-amerikai törekvések a fegyverszüneti feltételek megállapítása körüli diplomáciai küzdelemben lényegében kudarcot vallottak. Az egyezmények nemcsak a volt ellenséges államok felelősségét állapították meg az agresszióért, hanem pontosan körülírták kötelezettségeiket a békeszerződések életbelépéséig terjedő időszakban (jelentősen megkönnyítve helyzetüket), és megakadályozva korlátlan követelések előterjesztését a győztesek részéről, lehetővé tették a náci Németország elleni harchoz való csatlakozásukat, támogatták politikai életük demokratikus átalakítását – állapítja meg a szerző. A békerendezés kezdeti szakaszában elért szovjet diplomáciai győzelem jelentősen korlátozta az angol-amerikai politika lehetőségeit ezekben az országokban, a közösen kidolgozott fegyverszüneti feltételek „a békerendezés szovjet elveit tükrözték” (29. l.). A térség országait a Szovjetunió szabadította fel, ezért érthető, hogy Kelet-Európa háború utáni sorsának alakításában döntő szerepet vívott ki magának.

1945 tavaszán-nyarán a legyőzött államokkal kötendő békeszerződések ügye összekapcsolódott az ezekben az országokban lezajlott belpolitikai változásokkal és kormányaiknak a szövetséges nagyhatalmak részéről való diplomáciai elismerésének kérdése-

vel. Bulgáriában 1944. szeptember 9-én, Romániában 1945. március 6-án a baloldal jutott hatalomra. Az így létrejött népi demokratikus rendszereket az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem akarta elismerni: a kormányok átszervezését, a választások megtartását nemcsak a diplomáciai elismerés, hanem a békekötés előfeltételének tekintették. A háromhatalmi Szövetséges Ellenőrző Bizottságokban részt vevő angol-amerikai képviselők elérték – és ez egyedülálló eset a háború utáni Kelet-Európában – az 1945. augusztus 26-ra kitűzött bolgár nemzetgyűlési választások elhalasztását, de törekvéseik a békekötés és a diplomáciai elismerés ügyének összekapcsolására, a Szovjetunió növekvő befolyásának ellensúlyozására megtörttek a szovjet külpolitika ellenállásán. A potsdami konferencia (1945. július 17. – augusztus 2.) döntő lépést tett a békekötések ügyében: a békeszerződések kidolgozásának feladatát a külügyminiszterek öttagú (Szovjetunió, Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína) tanácsára bízta. A béke-előkészítésben azok a nagyhatalmak vehettek részt, amelyek a kapitulációs okmányt (a fegyverszüneti egyezményt) aláírták. (Ez Románia, Bulgária és Magyarország esetében a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia volt.) A békekidolgozás tehát a diplomáciai kapcsolatfelvétel kérdésétől függetlenül elkezdődött. Elsőként az olasz békefeltételek kidolgozását kezdték el, az itt elfogadott cikkelyek szolgáltak alapul, „mintaként” a többi békeszerződés megszövegezésénél.

K. L. Zsignya részletesen ismerteti a külügyminiszterek tanácsa londoni ülészakán (1945. – szeptember 11. – október 2.) a nagyhatalmak által előterjesztett békejavaslatokat. A Szovjetunió a békeszerződések alapjának a fegyverszüneti szerződéseket tekintette. Az addig hozott szövetséges döntések megerősítésére törekvő szovjet diplomácia komoly sikere, hogy tárgyalási alapként ezt a javaslatot fogadták el. Nagy-Britannia a mielőbbi békekötést szorgalmazta, abban reménykedve, hogy a béke életbelépését követő szovjet csapatvisszavonás lehetővé teszi a polgári demokratikus rendszerek konszolidációját a kelet-európai országokban (49. l.). Az Egyesült Államok viszont a békekötés előfeltételként a román és a bolgár kormány átszervezését szorgalmazta. A szerző szerint az angol-amerikai erőfeszítések a háború idején létrejött olyan megállapodások felülvizsgálá-

tára irányultak, amelyek a Szovjetunió létfontosságú érdekeit érintették Kelet-Európában (51. l.).

A külügyminiszterek tanácsa szeptember 20-án kezdte a román békeszerződés vitáját (később azonos szövegű cikkelyeket fogadtak el a bolgár béke szövegére). A román békeszerződés-tervezetet vették alapul 1946-ban a magyar békeszerződés megfogalmazásakor is, amelyről Londonban vitát sem nyitottak. A román-magyar határ kérdésének eldöntését későbbre halasztották. Szeptember 22-én a bolgár és a román kormány képviseleti jellegének amerikai megkérdőjelezésével, majd a potsdami eljárási szabályokhoz való visszatérésről folyó vitával a béke-előkészítés első, londoni szakasza sikertelenül zárult le. Az Egyesült Államok (Nagy-Britannia támogatásával) a külügyminiszterek tanácsa helyett békeértekezletre kívánta bízni a döntést, ahol többséget remélt. A békerendezést nem akarta a szovjet érdekek figyelembevételével, a nagyhatalmi együttműködés alapján megoldani – mutat rá a szerző (65. l.). A szovjet és angol-amerikai diplomácia összecsapása Kelet-Európa jövője miatt a nagyhatalmi együttműködést és a békerendezést egészét veszélyeztette. K. L. Zsignya ennek okát abban látja, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem ismerték el az új erőviszonyokat. A Szovjetuniót ultimátumszerű követeléssel akarták rábírní a román és a bolgár kormány átszervezésére. Miután a Szovjetunió a követeléseket elutasította, a nyugati hatalmak nem tudták fenyegetésüket – a békerendezéstől való távolmaradást – valóra váltani. Az angol-amerikai külpolitika a békeszerződések politikai-területi feltételeinek megszabásával, a román és a bolgár kormány elismerésének felfüggesztésével, a Magyarországgal történt diplomáciai kapcsolatfelvétellel, politikai eszközökkel próbált hatni a népi demokráciák belpolitikai vonalára (210. l.).

Az angol-amerikai diplomácia 1945 őszén kényszerűen, de felismerte: a béke-előkészítés megszakításával elvesztenék az egyetlen eszközüket, hogy a békefeltételek kidolgozásával hassanak ezen országok belpolitikájára, megkíséreljék gazdasági pozícióik visszaszerzését, sőt a német béke előkészítését is hátráltatnák, hiszen ez a volt csatlósokkal kötendő békek után került volna sorra. 1945. december 16-án Moszkvában visszatértek a tárgyalóasztalhoz, és igen gyorsan megállapodtak a békeszerződések kidolgozásának

menetrendjében. A potsdami határozatnak megfelelően a Külügyminiszterek Tanácsa dolgozta ki a békeszerződés-tervezeteket és a végleges szerződéseket. A békeértekezletet akkor lehetett összehívni, ha az előbbi szakasz befejeződött. A szovjet diplomáciának sikerült megakadályoznia, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa szerepét átvegye a békeértekezlet – szögezi le a szerző (71. l.). Megállapodás született a bolgár és a román kormány átszervezéséről és diplomáciai elismeréséről is. A békerendezés útjából tehát elhárult az akadály, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia feladta az „előfeltételeit”, a szovjet külpolitika korlátozta az angol-amerikai befolyást a bolgár és a román belpolitikára – hangsúlyozza a szerző (73. l.).

A kötet második fejezete a bolgár, a magyar és a román békeszerződés-tervezetek kidolgozásának folyamatait vizsgálja. Románia a moszkvai megállapodást végrehajtva, átszervezte kormányát, és 1946 februárjában az amerikai és az angol kormány ennek alapján kész volt elismerni a Groza-kormányt. Bulgáriában az ellenzék az Egyesült Államok és Nagy-Britannia támogatása ellenére sem tudta feltételeit elfogadtatni a Hazafias Front kormányával. Az 1946. március 31-én újjáalakult K. Georgiev-kormányt így nem ismerték el, de ez nem vált a békekötés akadályává. Magyarországon – a román és a bolgár helyzettel szemben – a koalíciónak nem volt jobboldali ellenzéke. K. L. Zsigonya rámutat arra, hogy még az FKGP vezetői sem támogathatták nyíltan az angol-amerikai béketörökvéseket, noha ellentmondást vélt felfedezni a magyar hivatalos kormány-külpolitika és a diplomácia által képviselt vonal között. Az 1946 elejétől ülésező londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten az amerikai diplomácia taktikát váltott, és mielőbbi békekötést sürgető angol magatartáshoz csatlakozva, függetlenül a békeszerződés-tervezetek készülségi fokától, a békeértekezlet összehívását sürgette.

A Külügyminiszterek Tanácsa 1946. április 20-án kezdődő párizsi ülésén az olasz békeszerződés-tervezet megvitatása után, május 7-én kezdtek el az ún. balkáni békék megvitatását a többinek modellként szolgáló román békeszerződés-tervezet megszövegezésével.

„A kezdet reménykeltőnek mutatkozott. Néhány perc leforgása alatt sikerült meggyezni a bécsi döntőbíráskodás semmissé

nyilvánításáról, és az Észak-Erdély Romániának történő átadásáról szóló cikk szövegében, s következésképpen az változtatás nélkül került a Magyarországgal és Romániával kötött békeszerződésekbe” – írja a szerző (91. l.).

A görög-bolgár határról az 1941. január 1-i állapot visszaállítását javasolva a Külügyminiszterek Tanácsa nem határozott véglegesen – a békeértekezlet elé utalta a kérdést, ahol meghallgatták az érdekelt feleket.

Az Olaszországból történő angol-amerikai, a Bulgáriából történő szovjet kivonulás kérdése, a gazdasági – magyar jóvátétel körüli – viták viszont megosztották a nagyhatalmakat. A négyhatalmi döntéshozatal azonban túlélt az amerikai politikusok különbékével, a békerendezés ENSZ elé utalásával való fenyegetőzését, a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülésének több mint egy hónapos (1946. május 10. – június 16. közötti) szüneteltetésének időszakát is. A párizsi ülés első szakasza, illetve az ülésszakok között a külügyminiszter-helyettesek gyakorlatilag véglegesen kidolgozták a politikai, területi és katonai cikkelyeket, amelyek a békeszerződések végső szövegébe jelentéktelen változtatásokkal kerültek bele – állapítja meg a szerző (211. l.). Bebizonyosodott, hogy a legnehezebb kérdésekben is lehetséges a nagyhatalmi együttműködés.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia politikai, katonai és területi kérdésekben nem tudta elképzeléseit érvényesíteni, a békerendezést politikai nyomás eszközeként felhasználni (107. l.), ezért taktikát változtatva politikai érdekeit gazdasági eszközökkel igyekezett megvédeni. A Külügyminiszterek Tanácsa második párizsi ülésszaka (1946. június 16. – július 12.) a gazdasági békerendezés alapelveit vitatta meg. Nagy-Britannia háború előtti gazdasági pozícióinak visszaszerzésére törekedett. Az Egyesült Államok a „nyitott kapuk” elvének szellemében a legnagyobb kedvezmény elve széles körű érvényesítését akarta kiharcolni. A Szovjetunióknak alapjánán véve sikerült a fegyverszüneti szerződések gazdasági cikkelyeit megerősíteni, beleértve a jóvátétel kérdését is. A szovjet diplomácia ésszerű kompromisszumokkal harcolt Kelet-Európa politika-gazdasági jövőjéért. A gazdasági vitákat nem sikerült véglegesen lezárni, ezért a békeszerződés-tervezetekbe különböző nagyhatalmi álláspontok kerültek.

A Külügyminiszterek Tanácsa kidolgozta a békeértekezlet eljárási és ügyrendjét, a legyőzötteknek a békeszerződés-tervezet egészét átadták, és döntöttek képviselőik meghallgatásáról. A békeértekezlet feladata az addig el nem döntött – főleg gazdasági természetű – kérdésekben a Külügyminiszterek Tanácsa következő ülése elé terjesztendő ajánlások kidolgozása lett.

A Szovjetunió eredményesen védte meg a potsdami és a moszkvai értekezlet határozatait. A békeszerződés-tervezetek legtöbb cikkelyében nagyhatalmi egyetértés alakult ki, és csak ezután hívták össze a békeértekezletet. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a közös döntéshozattal szemben növekvő bizalmatlanságuk ellenére kénytelenek voltak a békerendezés folyamatát végigvinni, és a Szovjetunióval az együttműködést folytatni.

K. Zsignya a békerendezés harmadik szakaszát, az 1946. július 29. és október 15. között ülésező párizsi békeértekezletet igen kritikusan ítéli meg: „A békeszerződések előkészítésének e szakaszát semmiképpen sem tekinthetjük konstruktívknak, mivel az értekezlet időtartama alatt nem tettek semmilyen komoly lépést a vitás kérdések kölcsönös engedményeken alapuló megoldására, a békerendezés fő résztvevőinek álláspontjai egészében véve változatlanok maradtak” (213. l.). A Külügyminiszterek Tanácsának tagjailényegében folytatták a rendezetlen problémák vitáját. A Szovjetunió a békerendezést elvi alapokra fektette: „A béke nem hagyhatja büntetlenül az agresszort, és nem feledkezhet meg azokról az áldozatokról, amelyeket a nagy felszabadító harcban hoztunk a közös győzelmünkért” (128. l.).

K. L. Zsignya sokoldalúan mutatja be ebben a fejezetben a szovjet külpolitika harcát az „igazságos és demokratikus” békerendezésért. A magyar olvasó számára természetesen a legérdekesebb a magyar politikai-területi kérdésekről alkotott véleménye. Mint ismeretes (legutóbb erről Balogh Sándor idézett műve adott leírást), a magyar kormány a román fegyverszüneti egyezmény 19. pontjára hivatkozva határmódosítási kérelmet terjesztett elő a békeértekezleten. „Ez volt az egyetlen eset a legyőzött országok előterjesztései közül, amely a Külügyminiszterek Tanácsa egyeztetett döntései, a nagyhatalmak és maga a magyar kormány által aláírt nemzetközi egyezmények megváltoztatására irányult” – írja a szerző (142. l.).

Ez az állítás némi kiegészítésre szorul. A

békeértekezleten Bulgária égei-tengeri kijáratra vonatkozó kérése volt a másik ilyen előterjesztés. Másrészt Zsignya nyilván a magyar fegyverszüneti egyezményt tartotta szem előtt a kérdés megítélésékor. Az viszont vitathatatlan, hogy a magyar kormány nem értette meg a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülésén hozott döntés végleges jellegét a román békeszerződés-tervezet vonatkozó pontjában. „A magyar küldöttség a békeértekezleten területi változtatásokra vonatkozó előterjesztését kétségtelenül főképpen a nyugati diplomácia tevékenysége inspirálta” – állapítja meg a szerző (142–143. l.), hozzátéve, hogy az angol és az amerikai küldöttség nem támogatta a békeértekezleten a magyar javaslatot, és így a politikai-területi bizottságok ülésein egy szavazatot sem kapott. „A békeértekezlet döntése csapást mért a magyar reakció pozícióira” – hangzik Zsignya értékelése. „Ezzel együtt a magyar békeszerződés politikai és területi bizottsága Csehszlovákia javaslatát elfogadta Bratislava térségében a magyar–szlovák határ jelentéktelen kiigazításáról, amely lehetővé tette e város jobb gazdasági fejlődését, valamint ajánlotta Csehszlovákiának és Magyarországnak tárgyalások folytatását a területi változások körzetében élő lakosság cseréjéről” – zárja le a magyar kérdések tárgyalását a szerző (143. l.).

Zsignya a politika-területi vitákban született közös állásfoglalások ellenére a szovjet külpolitika helyességét látja igazolódni: a Külügyminiszterek Tanácsa a békerendezés hatékonyabb fórumának bizonyult. „A békeértekezlet fontos, önálló döntések meghozatalára alkalmatlannak bizonyult. Erről tanúskodik az a tény is, hogy nem születtek egyeztetett ajánlások sem a bolgár jóvátételi összegnek a Külügyminiszterek Tanácsa által a békeértekezletnek teljes egészében átadott meghatározásáról, sem a görög-bolgár határkérdésben” – írja a szerző (214. l.).

Ugyanakkor hasznosnak bizonyult az értekezlet abból a szempontból, hogy a szavazások során kialakult a Szovjetunió és a népi demokráciák (Lengyelország, Jugoszlávia és Csehszlovákia) egysége. Gyakran Norvégia, Franciaország, sőt az Egyesült Államok is a Szovjetunióval együtt szavazott. Az angol-amerikai diplomácia nem tudta tehát a békeértekezlet többségét a szovjet külpolitikával szembeni nyomás gyakorlására felhasználni. „Csődöt mondtak a Külügyminiszteri Tanács egyeztetett döntéseinek a szovjet nép érdekeit sértő felülvizsgálati kísérletei

is” – vonja meg a politikai viták mérlegét a szerző (214–215. l.).

„A békeértekezlet nem oldotta meg az előtte álló legfőbb feladatot – a megegyezésre jutást a szerződéses vitás cikkelyekben” – írja Zsignya. Ezért érthető Molotov szovjet külügyminiszter megállapítása, mely szerint: „... az értekezlet munkájának eredményeit semmiképpen sem tekinthetjük kielégítőnek” (173–174. l.). Maga a békeértekezlet – noha a politikai, területi, katonai klausulák döntő többségében a szövegezés gyakorlatilag befejeződött – a békeszerződések előkészítéséhez nem járult hozzá jelentős mértékben. Az angol–amerikai diplomáciának a londoni külügyminiszteri találkozó óta érvényesülő, a kölcsönös engedményeket elkerülni igyekvő törekvései megfeneklettek a Szovjetunió ellenállásán. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia számára nem maradt más lehetőség, mint a békerendezés befejezésében való közreműködés, a kölcsönösen elfogadható megoldások keresése.

A diplomáciai eredménytelenség jelei nyilvánvalóak voltak: 1946. október 27-én Bulgáriában a nemzetgyűlési választásokon a Hazafias Front megkapta a szavazatok 70 százalékat, november 19-én a parlamenti választásokon a Groza-kormány a szavazatok 79,6 százalékát. Az angol–amerikai erőfeszítések a kormányát szervezések és a választások körül, a diplomáciai elismerés és a békeszerződés aláírása, ratifikálása felfüggesztésének kilátásba helyezése, a békeszerződések politikai feltételeinek megfogalmazása nem változtatta meg a román és a bolgár belpolitika irányát, nem akadályozta meg a baloldali választási győzelmet.

Az amerikai–angol diplomácia feladta reményeit, amelyek a szovjet külpolitika, valamint a román és a bolgár belpolitika megváltoztatásához fűződtek. A békerendezés negyedik, utolsó szakaszában már nem törekedtek újabb összecsapásra a Szovjetunióval. Lényegében elismerték, hogy politikai akarattal a békerendezésben nem tudják keresztülvinni. A Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülésén (1946. november 4. – december 5.) ennek következtében néhány nap alatt megegyezésre jutottak a román, a bolgár és a magyar békeszerződés összes függőben maradt kérdésében. A szövetséges nagyhatalmak a kölcsönös engedmények alapján legyőzték a nézeteltéréseket. A békeszerződések életbelépésével összefüggő egyetlen rendezetlen kérdés: a bolgár kormány dip-

lomáciai elismerésének kérdése is hamarosan rendeződött. A Szovjetunió külpolitikai vonalának helyességét látja igazolódni a szerző ebben a kérdésben, hiszen sikerült a nyugati hatalmaknak a bolgár belpolitikától való távol tartása. A békeszerződés végrehajtásának ellenőrzésére a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia diplomáciai képviselőit jelölték ki, márpedig ez feltételezte a diplomáciai kapcsolatok fennállását Bulgária és a győztes nagyhatalmak között. Ennek következtében 1947. február 11-én Nagy-Britannia, majd 1947. szeptemberében az Egyesült Államok is felvette a diplomáciai kapcsolatokat Bulgáriával.

1947. február 10-én a békeszerződéseket Párizsban aláírták, s ezek szeptember 15-én a szovjet–angol–amerikai ratifikációs okmányok Moszkvában történő letétbe helyezésével életbe léptek. K. L. Zsignya értékelésével egyet lehet érteni: a békerendezés eredményeit megítélve a Szovjetunió és a népi demokratikus országok is rámutattak, hogy „nem mind tökéletes, és nem mindegyik alkalmas az érdekelt felek kielégítésére. A békeszerződésekben természetesen vannak hiányosságok, amelyek kiküszöbölése kívánatos, sőt szükséges lett volna” (202. l.).

Az antifasiszta nagyhatalmak háború utáni együttműködése nagyjából a békerendezés befejezéséig tartott. A német kérdés közös rendezésének hiányában ezzel megszűnt az utolsó összekötő kapocs is közöttük.

A szerző a békerendezés folyamatát értékelve kiemeli, hogy a Szovjetunió diplomáciájának sikerült kihasználnia a nyugati szövetségesek érdekellentéteit, a békekötések befejezésében való érdekeltységüket, gyorsan és kölcsönös engedmények alapján rendezni tudták a vitás kérdéseket. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 1945–1946-ban a békefeltételek kialakítását sikertelenül próbálta kelet-európai céljai megvalósítására felhasználni. Amíg az amerikai diplomácia számára a békerendezés csak egyik lehetőség volt a kelet-európai befolyás megszerzésére, addig a háborúban meggyengült és függő helyzetbe került Nagy-Britanniának az egyetlen lehetősége volt háború előtti politikai, gazdasági pozíciói visszaszerzésére. K. L. Zsignya ebben látja a magyarázatát annak, hogy az angol külpolitika sok kérdésben szívósabban küzdött érdekei érvényesítéséért, kevésbé hajlott engedmények tételére.

Az amerikai és az angol diplomácia közötti nézeteltérések – a gazdasági kérdések mellett –

a békerendezés első szakaszában a követendő célok meghatározásában mutatkoztak meg. Nagy-Britannia gyors békekötéssel a térségből való szovjet kivonulást akarta elérni, míg az Egyesült Államok a kormányzátszervezések szorgalmazásával, a diplomáciai elismerés felüggesztésével a román és a bolgár rendszerek természetét akarta megváltoztatni. K. L. Zsignya szerint a békerendezés egyik szakaszában sem érték el stratégiai-taktikai célkitűzéseiket (216. l.). A Szovjetunióknak sikerült megakadályoznia törekvéseik valóra váltását, a román, a bolgár és a magyar belpolitika angol-amerikai befolyásolását, a Hitler-ellenes nagyhatalmi koalíció bomlása ellenére végigvinni a békerendezés folyamatát.

A szovjet külpolitika célja a fasiszmus gyökereinek kiirtása, a volt ellenséges államok politikai-gazdasági függetlenségének helyreállítása, az elszenvedett károkért részleges jóvátétel, a Szovjetunió nyugati határainál a „cordon sanitaire” újjászületésének megakadályozása volt. A Szovjetunió alapvető feladatait megoldotta a békerendezésben. K. L. Zsignya a szovjet külpolitika sikerének tekinti a fegyverszüneti szerződések alapulvételét a békeszerződések kidolgozásánál; a nagyhatalmak közötti egyetértéssel meghozott döntésekhez való ragaszkodást; a békefeltételek demokratikus voltát; az angol-amerikai gazdasági befolyás minimalisra szorítását; a legyőzött államok ENSZ-be történő felvételének lehetővé tételét; a békeszerződés végrehajtását ellenőrző mechanizmus kidolgozását; Románia, majd Bulgária angol-amerikai diplomáciai elismerését. A Szovjetunió helyesen mérte fel az erőviszonyok javára bekövetkező változását. Engedményei nem változtatták meg a népi demokráciák szocializmus felé mutató útját.

K. L. Zsignya az Egyesült Államok és Nagy-Britannia háború utáni első nagy politikai kudarcának tekinti a békerendezés ügyét. A Hitler-ellenes koalíció felbomlása elvezetett a hidegháborús légkör kialakulásához. A szerző úttörő jellegű munkájának zárógondolatával messzemenően egyetérthetünk: a kölcsönös engedmények gyakorlata a legnehezebb nemzetközi problémák megoldását is lehetővé teszi. K. L. Zsignya könyvét minden, a nemzetközi problémák iránt érdeklődő magyar olvasónak ajánlhatjuk.

Fülöp Mihály

Az európai biztonság a nyolcvanas években (La sécurité de l'Europe dans les années 80)

Institut Français des Relations Internationales, Párizs, 1980. 415 l.

Földrészünk szempontjából alapvető kérdésekkel foglalkozik a párizsi külpolitikai intézet (Institut Français des Relations Internationales – IFRI) gondozásában megjelent vastkos tanulmánykötet, amely az intézet keretében a témában 1978-tól folyó kutatások első eredményeit adja közre. A kutatások szélesebb értelemben vett célja egyfelől azon problémák számbavétele, amelyekkel Európának a 85-ás évek során a biztonság terén szembe kell néznie, másfelől pedig bizonyos hipotézisek felállítása a lehetséges fejlődési irányokról. Két ütemben kívánja az IFRI ezt a nagyszabású kutatási programot megvalósítani – írja Thierry de Montbrial, az intézet igazgatója a kötethez írt előszavában. Az első fázisban a szűken vett európai hadszíntér és a kelet-nyugati szembenállás kérdéseit vizsgálják, míg a második szakaszban az európai biztonság „Észak-Dél” aspektusairól, azaz a regionális válságok, az energiatülszórás, a nukleáris proliferáció stb. hatásairól esne szó. A kutatások módszertani sokoldalúsága eddig megfelelt a téma fajsúlyának: a kutatásokat vezető és összegző Pierre Lellouche munkáját két vitasorozat segítette. Az egyiket a legkülönbözőbb álláspontú és általában kiemelkedő felkészültségű francia szakértők folytatták, míg a másodikban a francia véleményeket ütköztették a meghívott külföldi szakértők álláspontjaival. A kötet lényegében az e vitákra született anyagok legjavát tartalmazza, és szerkezetét tekintve hat fejezetre tagolódik: I. Az európai biztonság a nyolcvanas években: összefoglaló és előrelépő tanulmány. II. Az egyes nemzeti politikák (szovjet, amerikai, angol, nyugatnémet, dán) és az európai biztonság. E fejezet tartalmazza J. Erickson és J. Laloy tanulmányát a Szovjetunió Európa-politikájáról, S. Hoffmann és J. M. Lodol írásait az Egyesült Államok külpolitikájáról, illetve a nukleáris stratégia összetevőiről a nyolcvanas évek elején, valamint két-két elemzést az angol, a nyugatnémet, és az olasz enyhülési és biztonságpolitikáról. III. Az atlanti szövetség problémái: a politikai és a katonai aspektusok. A politikai ellentétek mibenlétéről D. Moisi, az IFRI igazgatóhelyettese, míg a katonai vonatkozásokról R. R. Burt ír. IV. A fegyverzetcsökkentési tárgyalások és a fegyverzetellenőrzés jövője